

OILADA VOYAGA YETMAGANLARGA NISBATAN SODIR ETILADIGAN JINSIY JINOYATLARNING NAZARIY VA AMALIY TAHLILIGA DOIR ILMIY YONDASHUVLARI

Niyozova Salomat Saparovna

[salomat.niyozova@mail.ru](mailto:salamat.niyozova@mail.ru)

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

Профессор кафедры Уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption, Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlarning nazariy va amaliy tahliliga doir ilmiy yondashuvlar bayon etilgan. Bundan tashqari, voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlikni tartibga solishning muammolari va murakkabliklari, ushbu hujumlarning obyektlari va usullarining ko'pligi; tabiiy latentligi; motivning biologik tabiati; bir vaqtning o'zida zo'ravon va jabrlanuvchining voyaga yetmaganligida namoyon bo'lishi borasida ham olimlarning fikrlari o'rganilib, tegishli tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: bolalarning jinsiy daxlsizligi, voyaga yetmaganlar, zo'ravon, zo'rlik ishlatib, javobgarlik, jazo, jabrlanuvchi, jinsiy daxlsizlik, oila, latentlik.

СЕКСУАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ, СОВЕРШЕННОЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В СЕМЬЕ, НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ТЕОРЕТИЧЕСКОМУ И ПРАКТИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация. В статье представлены научные подходы к теоретическому и практическому анализу сексуальных преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних в семье. Кроме того, рассматриваются проблемы и сложности регулирования уголовной ответственности за сексуальные преступления, совершенные в отношении несовершеннолетних, в том числе многочисленность объектов и способов этих посягательств; их естественная латентность; биологическая природа мотива. Также были изучены мнения ученых по вопросу одновременного проявления в несовершеннолетнем личности преступника и жертвы и даны соответствующие рекомендации.

Ключевые слова: половая неприкосновенность детей, несовершеннолетние, преступник, совершивший насилие, ответственность, наказание, жертва, половая неприкосновенность, семья, латентность.

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS OF SEXUAL CRIMES COMMITTED AGAINST MINORS IN THE FAMILY

Abstract. This article describes scientific approaches to the theoretical and practical analysis of sexual crimes committed against minors in the family. In addition, the article examines the problems and complexities of regulating criminal liability for sexual crimes committed against minors, the multiplicity of objects and methods of these attacks; their natural latency; the biological nature of the motive; the simultaneous manifestation of the perpetrator and the victim in the minor, and provides relevant recommendations.

Keywords: sexual inviolability of children, minors, perpetrator, use of violence, responsibility, punishment, victim, sexual inviolability, family, latency.

Kirish / Introduction

Bugungi kunda dunyo hamjamiyatida oilaning barqarorligini ta'minlash har bir mamlakat genofondini rivojlantirishning asosiy omili sanaladi. Milliy genofond mamlakatni iqtisodiy-ijtimoiy rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u, shuningdek, mudofaa qobiliyatini ham mustahkamlashga xizmat qiladi. Oiladagi muhit esa, ko'p jihatdan unda tug'ilib voyaga yetgan potensial "kelajak egalari"ni tayyorlashga zamin hozirlaydi.

Biroq, oila instituti obyektiv va subyektiv omillar tufayli oxirgi yillarda biroz tanazzulga yuz tutmoqda. Buni bir jinslilar nikohiga ruxsat berilishidan boshlab, oiladagi nosog'lom muhitning paydo bo'lishi, oilalarning "kriminal markaz"ga aylanishi bilan ham izohlash mumkin. BMTning 1989-yil 20-noyabrdagi Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasiga muvofiq "bolalarga nisbatan amalga oshiriladigan har qanday harakat (harakatsizlik), birinchi navbatda, uning manfaatlarini himoya qilishga qaratilmog'i lozim"ligi alohida qayd etilgan [1].

BMT ma'lumotlariga ko'ra, oila doirasida jinoyatlar sodir etilishining asosiy sabablaridan biri mazkur muhitda, ya'ni oilada, qarindoshlar toifasiga kiruvchi shaxslarning o'zaro nazorat qilinishi yetarlicha emasligi, oilalar va uning a'zolari ijtimoiy-iqtisodiy huquqlari va qonuniy manfaatlari lozim darajada muhofaza qilinmayotganligi, oilada zo'ravonlik bilan bog'liq jinoyat sodir etilganda jinoyatchi shaxsiga oid ma'lumotlar latentligi darajasining yuqoriligi [2] ushbu mavzuni atroflicha tadqiq etish dolzarbligidan dalolat beradi.

Ayni paytda, jahon miqyosida jinoyat obyekti sifatida oilani, uning a'zolari huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini jinoiy-huquqiy muhofaza qilish muammolarini o'rganish, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishishda oiladagi shaxslar, xususan, voyaga yetmaganlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ishonchli ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tahlillar o'tkazilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mamlakatimizda oila institutining ko'p asrlik tarixga, jamiyatning asosiy bo'g'ini hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega ekanligidan kelib chiqadigan bo'lsak, oiladagi zo'ravonliklarning oldini olishda jinoiy-huquqiy vositalarni qo'llash samaradorligini oshirish, oiladagi zo'ravonlik profilaktikasida fuqarolik, ijtimoiy-iqtisodiy hamda mulkiy huquqlarni ta'minlash borasidagi muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish naqadar dolzarb vazifa ekanligi ayon bo'ladi.

Statistik ma'lumotlarga qaraganda, 2021–2022-yillarda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ayollar va qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlari yuzasidan 72 mingdan ziyod murojaat kelib tushgan bo'lib, ularning 61 mingdan ortig'i yoki qariyb 85 foizi oilada sodir etilgan [3].

Bundan tashqari, 2023-yilning 6 oyida 16 yoshga to'lmaganlarga nisbatan jinsiy tajovuz bilan bog'liq jinoyatlar uchun 257 nafar shaxsga sud hukmi o'qilgan. 15 nafar jinoyatchi 14 yoshga to'lmagan shaxsning nomusiga tegish; 44 nafar jinoyatchi 14 yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan zo'rlik ishlatib, qo'rqitib yoki jabrlanuvchining ojizligidan foydalanib, jinsiy ehtiyojni g'ayritabiiy usulda qondirish; 163 nafar jinoyatchi 16 yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish; 35 nafar jinoyatchi 16 yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish jinoyatlarini sodir etgani uchun jazolangan [4].

Zamonaviy dunyoda ijtimoiy munosabatlarning murakkab doirasi bo'lmish bolalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish va ularning barkamol avlod bo'lib yetishishini ta'minlashning institutsional va huquqiy asoslarini tubdan takomillashtirish zarurati tobora ortib bormoqda.

Voyaga yetmagan shaxsning jinsiy hayotga barvaqt jalb qilinishi uning jismoniy va ruhiy sog'lig'iga katta zarar yetkazishini hisobga olib, uning jinsiy daxlsizligi himoya ostiga olingan

ijtimoiy qadriyatlar bilan bir qatarga qo'yilishi lozim. Bolalarning jinsiy daxlsizligini muhofaza qilish doimo O'zbekiston yuridik fanining ustuvor vazifalaridan biri hisoblangan va shunday bo'lib qolmoqda [5; 91].

Jinsiy zo'rlik bolalarga nisbatan shafqatsiz muomalaning eng xavfli va ko'pincha yashirin shakli hisoblanadi. U aksariyat hollarda bolaning ruhiy holati o'ziga xos tarzda buzilishiga sabab bo'ladi, shu bois kasalliklarning xalqaro tasnifi va tadqiqotchilar tomonidan mustaqil muammo sifatida tan olingan. Bolalarga nisbatan jinsiy zo'rlikka doir statistik ma'lumotlar turli mamlakatlarda turlicha bo'lib, ularning miqyosi anchagina ko'p.

Har qanday bola jinsiy zo'ravonlikdan jabrlanishi mumkin, bunday holatga qizlar o'g'il bolalarga qaraganda uch baravar ko'proq duchor bo'ladi. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda har yili o'nlab, yuzlab bolalarga nisbatan jinsiy zo'rlik ishlatish holatlari ro'yxatga olinadi, biroq, ba'zi bir tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, jabrlanganlar soni amalda rasmiy ro'yxatga kiritilganiga nisbatan kamida o'n baravar ko'proqdir [6; 46–47, 332–335].

Oilada sodir etilgan jinsiy jinoyatlarning latentligi juda yuqori bo'lgani bois, ularning to'liq statistik hisobini yuritish mumkin bo'lmas-da, tegishli jinoyat ishlari bo'yicha ekspertiza, tergov va sud amaliyoti natijalarining tahlili hamda olib borilgan ayrim tadqiqotlar bunday jinoyatlar miqdori hozirgi vaqtda ancha ko'payganligini ko'rsatmoqda. Mutaxassislar bu “muztog'”ning cho'qqisi xolos, amalda bunday jinoyatlar ancha keng tarqalgan, degan fikrni ilgari surmoqdalar. Bizning fikrimizcha, bunday hol oilaviy-maishiy sohaga ko'proq tegishlidir [7; 53–57, 22–23, 61–62].

Hozirgi vaqtda kattalar va bolalar o'rtasidagi jinsiy munosabatlar aksariyat mamlakatlarning jinoyat oid qonunchiligida qattiq qoralanadi. Xususan, AQSH jinoyat qonunchiligida bolalarning nomusiga tegish, ularni jinsiy tahqirlash, bolani yo'ldan ozdirish, bolalarga shilqimlik qilish, yaqin qarindoshlar bilan jinsiy aloqada bo'lganlik uchun javobgarlik nazarda tutilgan [8; 88]. Bolalarga nisbatan jinsiy jinoyat sodir etganlik, ularni pornografiya mahsulotlarini ishlab chiqarish yoki fohishalikka jalb etganlik uchun kattalar og'ir jazoga tortiladi. Jazo chorasi nafaqat jinsiy harakatlarning xususiyatiga, balki jabrlanuvchining yoshiga ham bog'liq bo'ladi. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyaga muvofiq, 18 yoshga to'lmagan shaxs bola hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili / Literature Review

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida jinsiy jinoyatlar turdosh (o'xshash) obyektiga ko'ra alohida bobga ajratilgan. Oilada bolalarga nisbatan sodir etilgan jinsiy jinoyatlar uchun JK Maxsus qismining IV va V boblari 118, 119, 128, 1281 va 129-moddalarida javobgarlik nazarda tutilgan.

Shu o'rinda “jinsiy jinoyatlar” tushunchasiga doir qarashlarga to'xtalamiz. A.N.Ignatov jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlarni “jamiyatda o'rnatilgan jinsiy aloqalar me'yorini va jinsiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan jinsiy axloqning asosiy tamoyillarini qo'pol ravishda buzadigan ijtimoiy xavfli harakatlar”[9; 225], deb ta'riflagan bo'lsa, P.P.Osipov jinsiy jinoyatlarni “aybdor yoki uchinchi shaxslar tomonidan jinsiy manfaatlarni qasddan buzishga qaratilgan ijtimoiy munosabatlar”[10; 16] sifatida ta'riflagan.

A.B.Kiryuxin va P.V.Shmarionlarning fikricha, “voyaga yetmaganlarga zo'ravonlik bilan jinsiy tajovuz oqibatlarining ijtimoiy xavfliligi qurbonlarda jarohatdan keyingi jiddiy holat va reaksiyalarning rivojlanish ehtimolining mavjudligidir, ya'ni voyaga yetmaganlarda sezilarli o'zgarishi bilan bog'liq ruhiy kasalliklarning paydo bo'lishi kabilar. Ko'pincha bunday somatik, aqliy va psixosomatik o'zgarishlar qaytarilmas va kattalarga nisbatan og'irroq shakllarda sodir bo'ladi”[11; 221–225].

A.A.Bimbinov esa, “mazkur turdagi jinoyatlar insonning shaxsiy huquqlari va qadr-qimmatini jiddiy ravishda buzish orqali nafaqat sog'lig'iga jismoniy va ruhiy zarar yetkazadi, balki ijtimoiy

hayoti uchun og‘ir oqibatlarni keltirib chiqaradi (oilaning buzilishi, ishdagi muammolar, noqonuniy yoki axloqsiz xatti-harakatlar va boshqalar.)”[12; 6-b.], deb ularning ijtimoiy xavfliligini ko‘rsatadi.

Mazkur turdagi jinoyatlar nafaqat jinsiy erkinlik va jinsiy daxlsizlikka tajovuz qiladi, balki voyaga yetmaganlarning axloqiy va jismoniy rivojlanishiga zarar yetkazadi, odamlarning axloqiy tuyg‘ulariga putur yetkazib, axloqiy me‘yorlarni qo‘pol ravishda buzilishiga sabab bo‘ladi”[13; 199-203-b.], deydi Ye.P.Novikova.

A.M.Martirosyan esa, voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlikni tartibga solishning muammolari va murakkabliklari bir nechta holatlarga bog‘liq deb hisoblaydi. Jumladan, u “ushbu hujumlarning obyektlari va usullarining ko‘pligi; ularning tabiiy latentligi; motivning biologik tabiati; bir vaqtning o‘zida zo‘ravon va jabrlanuvchining voyaga yetmaganligi”[14; 28-b.].

Shu o‘rinda, jinsiy erkinlik va jinsiy daxlsizlikka tajovuz qiluvchi jinoyat sifatida “nomusga tegish” atamasiga to‘xtalib o‘tsak. BMT Bosh Assambleyasining 1993-yilda qabul qilingan “Ayollarga nisbatan zo‘ravonlikni bartaraf etish to‘g‘risida”gi deklaratsiyasida “ayollarga nisbatan zo‘ravonlik deganda, bu jinslar o‘rtasidagi tarixan o‘rnatilgan tengsizlikning namoyonidir, uni nafaqat cheklangan ijtimoiy qoldiq sifatida, balki inson huquqlari va erkinliklarining buzilishi sifatida ham yengib o‘tish kerak”[15], deyilgan.

Tadqiqot metodologiyasi / Methods

Tadqiqot davomida oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlarning kriminologik tavsifi o‘rganildi.

Mazkur tahlil jarayonida mualliflik nuqtayi nazarini ishlab chiqilib, amaliyotni yaxshilash yuzasidan taklif va tavsiyalar berildi. Ushbu tadqiqot ishida tahlil qilish, funksional yondashuv, mantiqiylik, tizimlilik, tarixiy, qiyosiy-huquqiy, statistik, sotsiologik so‘rovlar o‘tkazish kabi metodlardan foydalanilgan.

Jumladan, mazkur maqolani tahlil etishda aholi va huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari o‘rtasida oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlarning kriminologik tavsifiga doir ijtimoiy so‘rovlar ham o‘tkazilgan.

Tahlil va natijalar / Results

Jinsiy jinoyatlar orasida kichik yoshdagi bolalar va o‘spirinlar nomusiga tegish, ayniqsa, xavflidir, chunki bunday qilmish jabrlanuvchiga ancha jiddiy (jumladan, jinsiy a‘zolarning shikastlanishi bilan bog‘liq) jismoniy zarar yetkazadi, ayol yoki erkak organizmi, bola ruhiyatining normal rivojlanishi va shakllanishining buzilishiga sabab bo‘ladi, ko‘pincha bunday zarar jabrlanuvchilarning nomusiga tajovuz qilish bilan bog‘liq bo‘lib, ular uchun ancha og‘ir ruhiy oqibatlarni vujudga keltiradi.

Nomusga tegish oqibatida voyaga yetmagan qizning homilador bo‘lishi ham nihoyatda xavflidir. Bu turdagi jinoyatlar amalda ancha ko‘p uchraydi, lekin ulardan atrofdagilar doim ham ogoh bo‘lavermaydi va shu sababli ularning aybdorlari jinoiy ta‘qib qilinmaydi.

Bolalarning jinsiy daxlsizligiga tajovuz qilganlik uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan, anomal jinsiy xulq-atvorning turli-tuman shakllarini o‘zida mujassamlashtirgan ayblanuvchilar orasida pedofiliya va efebofiliyaga moyil bo‘lganlar ko‘pchilikni tashkil etadi. “Pedofiliya” atamasi ikki ma’noda qo‘llaniladi. Torroq ma’noda u “bachchabozlik”ni, kengroq ma’noda esa “bolalarga nisbatan jinsiy maylni kuchliligi”ni anglatadi. Pedofiliyaning alohida turi bo‘lgan efebofiliya (epheb – o‘smir) jinsiy yetilish davrida ikkala jinsdagi yoshlarga nisbatan jinsiy maylni kuchliligidan iborat perversiya bilan tavsiflanadi [16; 427, 428, 430-b.].

Pedofiliya bolalar bilan jinsiy aloqa qilishga intilishda namoyon bo‘luvchi seksual maylni

buzilishidir. Bola bilan jinsiy aloqa qilishni afzal ko'rish, jinsiy faollik faqat bolalarga nisbatan namoyon bo'ladigan harakatlar haqiqiy pedofiliya hisoblanadi. Katta yoshdagi erkakning qiz bola bilan uning jinsiy yetilish davrida yoki buning arafasidagi aloqalari pedofiliya hisoblanmaydi.

Mutaxassislar jinsiy aloqa qilishdagi qiyinchiliklar yoki bunday aloqa qilish imkoniyatining yo'qligi tufayli yuzaga kelgan o'rindosh pedofiliyani haqiqiy pedofiliyadan farqlaydilar. Ayni holda voyaga yetgan odam bilan jinsiy aloqa qilish afzalroq bo'lsa-da, shaxs bolalarga nisbatan seksual harakatlar qilish bilan kifoyalanishga majbur bo'ladi. O'rindosh pedofiliya qarilik davrida ko'proq kuzatiladi [17; 308-b.].

Yu.M.Antonyan va S.P.Pozdnyakovaning ma'lumotlariga ko'ra, pedofiliya jinsiy maylning mazkur mayl obyekti o'zgarishi bilan bog'liq buzilishining qariyb yarmida uchraydi [18; 31-b.]. Bunda u juda katta xavf tug'diradi, zero shaxsda patologiyaning mazkur shakli mavjud bo'lganida u bolalarga nisbatan kuchli kriminogen faollik ko'rsatadi va bu o'rganilayotgan muammoning yechimini topish katta ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi.

Pedofiliyaga ilk tavsiflardan birini R.Kraft-Eybing (1912) bergan. U pedofillarga bolalarga nisbatan birlamchi jinsiy mayl tug'ilishi, potensiyaning saqlanishi, kattalar bilan muloqot qilish natijasida jinsiy ehtirosning qo'zg'alish imkoniyati yo'qligi xos ekanligini, jinsiy aloqa qilishda quyushqondan chiqish hollari kuzatilishini, bolalar ularning o'z jinsiy ehtiyojini qondirish obyektiga aylanishini qayd etadi. Uning fikricha, bunday jinoyatlarning aksariyatini, eng qabih va jirkanchlarini ruhiy kasallar emas, balki tabiiy jinsiy munosabatlardan zerikish natijasida, ba'zan mastlik oqibatida o'z insoniy qiyofasini yo'qotgan sog' odamlar sodir etadi.

R.Kraft-Eybing bolalarga tajovuz qiluvchi jinsiy jinoyatchilarni quyidagi guruhlariga ajratgan:

1. Ayol bilan normal va nonormal jinsiy aloqa qilishning barcha usullarini sinab ko'rgan, o'z tuyg'ularini junbishga keltirish, umuman olganda o'ziga yangicha jinsiy lazzat baxsh etish maqsadidagina qiz bolaning nomusiga tegadigan buzuq odamlar. Ayni vaqtda, ayol bilan jinsiy aloqa qilish uchun jinsiy quvvatning yetishmasligi yoki potensiya paydo bo'lishi uchun ilgari sinalmagan ta'sirlantiruvchi omillarga ehtiyoj ham ma'lum rol o'ynashi mumkin.

2. Ayollar bilan jinsiy aloqa qilishda o'z potensiyasi va dadil harakat qilishiga ishonmaydigan yoki hozircha ishonmaydigan yosh yigitlar tashkil etadi. Ular asosan ruhiy impotensiyaga yoki jinsiy zaiflik negizidagi impotensiyaga yo'liqqan va bolalar bilan axloqqa zid harakatlarda o'zi amalga oshira olmaydigan jinsiy aloqa muqobilini (ekvivalentini) izlayotgan odamlardir. Bunday odamlarga jinsiy lazzat olish (orgazm) va shahvat chiqishi (eyakulyatsiya) uchun bolalarni ehtiros bilan paypaslashning o'zi kifoyadir.

3. O'ziga qarash yoki tarbiyalash uchun topshirilgan o'g'il bolalardan jinsiy aloqa qilish uchun foydalanadigan xizmatkor ayollar, murabbiyalar, hatto qarindoshlar yana bir keng toifani tashkil etadi.

R.Kraft-Eybing bolalarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlarni tahlil qilar ekan, mazkur harakatlarda aybdorlar orasida qariligi tufayli aqli zaiflashgan, epilepsiya, alkogolizmga yo'liqqanlar, tug'ma aqli past odamlar anchagina ekanligini qayd etadi.

Ayni vaqtda, u mazkur odamlarning axloqiy tuyg'u va jinsiy qobiliyatida nuqsonlar bor deb hisoblaydi, ammo axloqiy buzuqlik va jinsiy zaiflik o'z holicha subyektni aqli noraso deb topish uchun asos bo'lmaydi, chunki normal jinsiy aloqalardan zerikkanlik, ba'zan mastlik negizidagi oddiy buzuqlik nafs buzuq shaxslarni bunday g'ayritabiiy qilmishlarni sodir etishiga olib kelishi mumkin. Biroq jinoiy harakatning g'ayrioddiylik darajasi qancha yuqori, uni sodir etgan odam normal jinsiy aloqa chegarasidan jismoniy va ruhiy jihatdan qancha ko'proq chetga chiqqan bo'lsa, jinoyatning subyektiv tomoniga baho berishda shuncha ehtiyot bo'lish kerak [19; 73, 530, 544-b.].

Boshqa bir guruh olimlarning fikriga ko'ra, pedofiliyani diagnostika qilish mezonlari qatoriga jinsiy yetilish yoshiga to'lmagan bolalar bilan erotik va seksual manipulyatsiyalarni amalga oshirish, geteroseksual moslashuvning yo'qligi yoki uning kamida olti oy mobaynida susayishi bilan birga kuzatiladigan bolalarga nisbatan jinsiy maylning kuchliligi kiradi.

Pedofiliyaning klinik xususiyatlari uning quyidagi asosiy psixopatologik ko'rinishlari: xayoldan ketmaydigan, kompulsiv, impulsiv va soxta ratsionalistik pedofiliyani farqlash imkonini beradi.

B.V.Shostakovich, I.M.Ushakova, S.A.Potapov tadqiqotlariga ko'ra, pedofiliyaning xayoldan ketmaydigan ko'rinishi o'rganilgan holatlarning 35,5% da kuzatilgan va pedofiliyaning asosiy patologik ko'rinishlari orasida takroriyligi jihatidan birinchi o'rinda turgan. Bunda u asosan ruhiy holati buzilgan shaxslarda, fe'l-atvorning psixopatologik jihatlari va rezidual-organik patologiya belgilari bo'rtib ko'rinadigan odamlarda, shuningdek surunkali alkogolizmga yo'liqqan shaxslarda uchragan.

Pedofiliyaning mazkur turiga yo'liqqan shaxslar, o'z xohish-irodasidan qat'i nazar, yuzaga keluvchi jinsiy maylning g'ayritabiiyligini to'la anglagan, uni atrofdagilardan yashirishga harakat qilgan, ya'ni kompulsiv xususiyat kasb etgan[20; 21-b.]. Ular mazkur maylni ishga berilish yoki jismoniy mashqlarni bajarish yo'li bilan, shuningdek isteronevrotik tushkunliklar va distimiyalar tarzidagi ruhiy holatning affektiv buzilishlari tarzida tiyib turishga qodir bo'lganlar. Biroq, oxir-oqibatda baribir bu mayldan xalos bo'la olmaganlar.

Pedofiliyaning soxta ratsionalistik ko'rinishi nisbatan kam uchraydi. Bunda patsiyentlar jinsiy maylga g'ayrioddiy hol va nuqson sifatida qaramaganlar, aksincha, ba'zan ular uni tushuntirish uchun ko'p sonli ahmoqona dalillar keltirib, o'z xulq-atvorini oqlashga harakat qilganlar. Xususan, ularning ayrimlari yoshlarni katta hayotga tayyorlash uchun ularga jinsiy hayotdan saboq berish bilan shug'ullanishlarini qayd etganlar.

Bunday turdagi jinoyatlar ancha ko'p uchraydi, lekin ulardan atrofdagilar doim ham ogoh bo'lavermaydi va shu sababli aybdorlar jinoiy ta'qib qilinmaydi, ya'ni, yuqorida qayd etib o'tilganidek, bunday qilmishlar latentligining nihoyatda yuqori ekanligi bilan tavsiflanadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalarning nomusiga tegish bilan bog'liq holatlarning deyarli uchdan birida jinoyatchi ularning qarindoshi bo'lgan. Shuningdek, kichik yoshdagi (10 yoshga to'lmagan) jabrlanuvchilarning qariyb yarmi o'z oila a'zolari yoki tanishlarining jinsiy tajovuziga uchragan.

O'rganilgan jinoyat ishlarining barchasida jinsiy harakatlar jabrlanuvchilarning rozilgisiz sodir etilgan, faqat bir o'smir aybdorga ijobiy munosabatda bo'lgan, unga sukut saqlash bilan rozilik bergan va ularning munosabatlari to' jabrlanuvchining qarindoshlari voqea haqida ichki ishlar organlariga xabar bergunga qadar ikki yil davom etgan.

Biroq nomusga tegish, zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinsiy harakatlar va uyatsiz buzuq harakatlar, odatda, jabrlanuvchilarni to'g'ridan-to'g'ri bo'ysundirish orqali amalga oshirilgan, jinsiy aloqa aldov yo'li bilan ham sodir etilgan. Jinoyatchilarning ko'pchiligi spirtli ichimliklar ichib, ayrim hollarda esa – o'ta mast holatda bo'lgan, lekin bu harakatlarni, odatda, mohiyatini to'la anglagan holda sodir etgan. Shu narsa diqqatga sazovorki, aybdorlar ko'pincha o'zlarining bunday xulq-atvorini aynan mastlik bilan tushuntiradilar, ba'zan hech narsani eslamasliklarini qayd etadilar.

Jinoyatchining spirtli ichimliklar iste'mol qilishi va mast holda jinsiy jinoyatni sodir etishi o'rtasida o'zaro aloqadorlik ko'zga tashlanadi. O'rganilgan jinoyat ishlarining 78% da jinoyatchilar oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy jinoyatlarni sodir etgan paytida spirtli ichimliklar iste'mol qilib, mast holatda bo'lganlar.

Tadqiqot natijalari bolalikda jinsiy tajovuzga duchor bo'lish xavfi o'gay ota bo'lgan oilada tarbiyalanayotgan qizlarga ko'proq tahdid solishini ko'rsatadi.

Masalan, Sh. o'gay qizining nomusiga tekkanligi uchun jazoga hukm qilinadi. Xotini ishda bo'lgan paytida mahkum uning 13 yashar qizi D.ning nomusiga tegishga harakat qilgan, biroq qiz yordam so'rab qichqira boshlagan. Yordamga qo'shnilar yetib kelgach, erkak qizni qo'yib yuborgan. Sh. o'z harakatlarini kechasi takrorlab, D.ning nomusiga tekkan. Ertasiga jabrlanuvchi onasi ishlaydigan kasalxonaga kelib, unga o'gay otasi tinimsiz ichkilik ichayotganini aytgan va undan uyga qaytishni so'ragan, biroq uni ranjitgisi kelmay yuz bergan voqea haqida og'iz ochmagan. Tunda o'gay ota yana qizning nomusiga tekkan. Bu safar D. bo'lgan voqeani onasiga gapirib bergan. Onasi bu haqda o'z dugonasi orqali ichki ishlar organiga xabar bergan, chunki buni o'zi qilishga qo'rqqan. Sud tibbiy ekspertizasi xulosasiga ko'ra, nomusga tegish harakatlari sodir etilganidan so'ng qiz uzoq vaqt uxlay olmagan, yuz bergan voqea unga og'ir ta'sir qilgan, u bir necha kun kechasi bilan ko'z yoshi to'kkan [21].

Boladan o'z jinsiy ehtiyojini qondirish uchun foydalanadigan oilaning katta yoshli a'zosi uning tuyg'ulari va keyingi taqdiri bilan mutlaqo qiziqmaydi, balki o'zining jinsiy maylini qondirish haqida o'ylaydi, xolos. Holbuki, bunday aloqa bolaning ruhiyatiga begona odam tomonidan sodir etilgan ayni shunday harakatlarga qaraganda ko'proq darajada shikastlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi, chunki jabrlanuvchi oilaviy rishtalar bilan bog'langan, oila a'zosi hisoblangan tajovuzkorga to'la qaram bo'ladi. U hatto o'z oilasi bag'rida ham o'zini xavfsiz his etmaydi va kuchli ruhiy zo'riqishni boshdan kechiradi.

Otasi nomusiga tekkan qizning ahvoli favqulodda og'ir, hatto fojialidir. U otasi bilan yomon ish qilganini yaxshi anglaydi, unda aybdorlik tuyg'usi shakllanadi, bu tuyg'u uni bir lahza ham tark etmaydi, sharoit uni o'zi moddiy jihatdan qaram bo'lgan ota-onasini yaxshi ko'rishga majbur qiladi. U o'zi yordam so'rab murojaat qilishi mumkin bo'lgan odam yo'qligini his qiladi. U o'zi va otasi orasidagi munosabatlardan begonalar xabar topgudek bo'lsa, oila buzilsa, javobgarlik o'z zimmasiga tushishini, otasini qamab qo'yishsa, onasi moddiy ko'maksiz qolishini o'ylab, onasini ranjitishni istamaydi. Odatda bu fikrni unga otasi uqtiradi. Jabrlangan bola dahshatli yolg'izlik va bu dunyoda ortiqchalik tuyg'usini his etadi.

Shu hol diqqatga sazovorki, ba'zan o'gay ota yoki ota o'z qizining nomusiga tegayotganidan ona xabardor bo'ladi, biroq bunga qarshilik ko'rsatishga harakat qilmaydi. Yuz bergan voqeani har xil vajlar, chunonchi: erdan ayrilish, uydan haydaliş yoki erining o'zidan o'ch olishidan qo'rqish, atrofdagilardan uyalish, biron-bir suiiste'molliklarning fosh bo'lishidan cho'chish va h.k.larga ko'ra yashirishga harakat qiladi, ammo barcha hollarda ham bolaga nisbatan befarqlik odatdagi bir hol ekanligini qayd etadi. Ayrim hollarda ishni bosdi-bosdi qilishga urinishlar kuzatiladi, bunda onalar har xil uydirmalar to'qish, qiz bolani yolg'on ko'rsatuvlar berishga ko'ndirishdan ham qaytmaydilar.

Aksariyat hollarda xotin erining o'zini tashlab ketishidan qo'rqadi, ba'zan moddiy sabablarga ko'ra shunday ish tutadi. Ayniqsa, jinoyatchi oilaning birdan-bir boquvchisi bo'lganida, ona, agar erini qamab qo'yishsa, oilasining moddiy jihatdan qiynalib qolishidan cho'chiydi. Bunga P.ning jinoyat ishi misol bo'lishi mumkin. U ishdan mast holda kelgan va ular bilan birga yashaydigan va ularning chaqalog'iga qaraydigan 13 yashar qayinsinglisining nomusiga tekkan. Jabrlanuvchi ota-onasiz yetim bo'lgan, shu sababli uni va ukasini katta opasi mazkur oilaning birdan-bir boquvchisi sanalgan mahkum bilan birga tarbiyalagan [22.].

Nima uchun jinsiy jinoyatchilar o'z tajovuzlarining obyektlari sifatida o'z oilasining a'zosi bo'lgan voyaga yetmagan shaxslarni tanlaydilar? Balki buning sababi bolalar o'zlari ishonishga odatlangan yaqin odamlariga kuchli qarshilik ko'rsatmasligi, bu odam ularni osongina ko'ndirishi yoki aldashi mumkinligidadir. Yaqin qarindoshlarining jinsiy tajovuziga duchor bo'lgan bolalar yuz bergan voqea haqida birovga og'iz ochishni uncha xohlamaydilar va o'zlari ham yuz bergan

voqeaning mohiyatini doim ham tushunavermaydilar. Jinsiy zo'rlik ishlatishning latentligi jabrlanuvchining o'z atrofidagilardan uyalish, o'ziga nisbatan bunday harakatlar sodir etgan shaxsdan qo'rqish natijasida yuz bergan voqeani yashirishga intilishi bilan izohlanadi [23; 72–77-b.].

Bizning tadqiqotlar ham buni to'la tasdiqlaydi. Bundan tashqari, o'smirlar o'z yaqinlariga yordam va himoya so'rab murojaat etganida, ular mazkur voqeaga befarq qaraganlar, tubanlikka tushgan onalar esa, jabrlanuvchilarning so'zlariga qaraganda, hatto ularni "rashk qilganlar" va bunda ularning o'zlarini ayblaganlar [24; 98-b.]. Vaziyat o'z yechimini topmagani bois o'smirlar uydin bosh olib chiqib ketishga majbur bo'lgan, natijada ko'chada qolgan va keyinchalik ayni shu jinoyatlardan jabrlangan shaxslarning o'zi ham jinoyatga qo'l urgan. Hatto otasi nomusiga tekkan 14 yashar qizni o'z onasi o'ldirganligi ham ma'lum [25; 88-b.].

O'z farzandlariga nisbatan jinsiy harakatlar sodir etish muammosi tabiatning eng chigal jumboqlaridan biridir. Bunday tajovuzlar inson mavjudligining teran mazmuniga mutlaqo ziddir.

Xulosa va takliflar / Conclusions

Xulosa qiladigan bo'lsak, birinchidan, oilada bolalarga nisbatan sodir etilgan jinsiy jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasiga baho berishda ularga yetkazilgan muayyan ziyonni hisobga olish bilangina cheklanmaslik kerak, balki bunday qilmishlarning jamiyatdagi ma'naviy muhitga, jinslar o'rtasidagi aloqalarga, yosh avlodga ko'rsatilayotgan umumiy g'amxo'rlikka, pirovard natijada oilaning o'ziga va uning a'zolariga salbiy ta'sir ko'rsatishi ham yodda tutilishi lozim.

Ikkinchidan, oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy jinoyatlarning tahliliga doir ilmiy yondashuvlar o'rganilganda ushbu turdagi jinsiy jinoyat sodir etilgan beqaror oilada ijtimoiy nazorat olib borish funksiyasi buzilganligi hamda yosh avlodning axloqiy tarbiyasi yomonlashishi, yoshlarda moddiy manfaat izidan quvish, har qanday yo'l bilan bo'lsa-da, bir lahzalik lazzat olishga intilish hissiyoti kuchayishi aniqlandi.

Bu hol tiyiqsiz axloqiy erkinlikka olib keladiki, natijada jinsiy beboshlik, bu borada ko'p sonli taqiqlarga befarqlik shakllanadi. Ruhiy holati buzilgan shaxslar tomonidan oilada g'ayriqonuniy qilmishlar sodir etilishi ehtimoli ko'payadi.

Uchinchidan, bolalarga nisbatan jinsiy jinoyatlar sodir etganligi uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan, anomal jinsiy xulq-atvorning turli-tuman shakllarini o'zida mujassamlashtirgan shaxslar orasida pedofiliya va efebofiliyaga moyil shaxslar ko'proq uchraydi.

To'rtinchidan, jinoyatlarning ushbu turiga o'ta yashirinlik (latentlik) xos bo'lib; o'gay ota-qiz juftlari orasida ko'p uchraydi; oilada bolalarga nisbatan jinsiy tajovuzlar o'rta hisobda uch-to'rt yillar, odatda jabrlanuvchilar rozilgisiz, davom etgan, jinsiy aloqa ko'pincha aldov yo'li bilan, bolalarning ishonuvchanligi, itoatkorligi, kattalarga qaramligidan foydalanib amalga oshirilgan; jinoyatchi aksariyat hollarda spirtli ichimliklardan mast holatda bo'lgan, biroq o'z harakatlarining mohiyatini to'la anglagan holda sodir etgan. Jinsiy munosabatlarning xususiyati har xil bo'lib, ko'pincha buzuq tarzda sodir etilgan.

Beshinchidan, oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy jinoyatlar sodir etishda aybdor shaxsning ijtimoiy va psixologik portreti quyidagilar bilan tavsiflanadi: ma'lumot darajasining pastligi, asosan erkak jinsiga mansublik, bunda ularning aksariyati 25-35 yoshda, oilali va o'z farzandlariga ega bo'lgan, ilgari sudlangan. Jinsiy jinoyatlar sodir etgan shaxslar orasida ruhiy holati buzilganlar, xususan, alkoholizm, psixopatiya, shizofreniyaga yo'liqqanlar ko'pchilikni tashkil etadi.

Oltinchidan, oilada jinsiy tajovuzlardan jabrlanganlar 3-15 yoshlar oralig'ida bo'lib, zo'rlik ishlatish harakatlari 3 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan qizlarga nisbatan ko'proq sodir etilgan. Jinoyat

sodir etish jarayoni intilish bosqichi, bevosita jinsiy aloqa qilish, aloqaning sir tutilishini nazorat qilish, oshkor bo'lish bosqichlaridan iborat. Jinoyat sodir etilganidan keyin jabrlanuvchining ruhiy va jismoniy holati unga nisbatan ishlatilgan jinsiy zo'rlikning xususiyatiga bog'liq bo'ladi. Uyatsiz, buzuq harakatlar bir marta sodir etilganda ruhiy shikast uncha og'ir bo'lmastligi mumkin.

Yettinchidan, oilada voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etilgan jinsiy jinoyatlarning sabablari inson ruhiyatining tuban qatlamlarida yotadi, bunday qilmishlarga turtki beruvchi motivlar ko'pincha ong bilan qamrab olinmaydi.

Foydalanilgan manbalar | References

1. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/juveniles_deinquency_prevention.shtml
2. <https://www.un.org/ru/observances/parents-day>
3. <https://www.uznews.uz/uz/posts/63813>
4. <https://kun.uz/15107103#>
5. Payzullayev Q.P. Voyaga yetmaganlarning jinoiy daxlsizligi va erkinligini muhofaza qilish muammolari (jinoyat-huquqiy, kriminologik jihatlar): Yurid. fan. nomz. ... dis. avtoref. – Toshkent, 2006; Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi: Monografiya. – T.: TDYUU, 2017. – B. 89.
6. Payzullayev K.P. Voyaga yetmaganlar jinsiy daxlsizligiga qarshi tajovuzlarda jabrlanuvchining viktimologik xususiyatlari va uning oldini olish // Davlat va huquq, 2004. – №1. – B.46–47; Ergashev X.J., Qodirov A.A. Voyaga yetmagan jinoyat qurbonlari va ularga yetkazilgan zararni qoplash // O'zbekiston Respublikasida qonunchilikni takomillashtirishning dolzarb muammolari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2005. – B. 332–335; Морозова Н.Б. Психические расстройства у несовершеннолетних потерпевших жертв сексуального насилия: Автореф. дис... д-ра мед. наук. – М., 1999. – С. 2.
7. Pulatov Yu.S. Oila-turmush sohasida jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan profilaktika faoliyatini yanada takomillashtirish // Oila muhitini sog'lomlashtirishning vosita va uslublari: Konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent, 2006. – B.53–57.; Irsaliyev A. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish zarur bo'lgan o'ziga xos jarayonlar // Huquq-Pravo-Law, 2001. – №4. – B. 22–23; Худойберганов С. Факторы, влияющие на формирование преступного поведения несовершеннолетних // Mustaqillik yillarida yuridik fan va amaliyotning rivojlanishi: Ilmiy-nazariy konferensiya materiallari. II qism. – Toshkent, 2002. – B. 61–64.
8. Нурманова А.Р. К вопросу о личности преступника в сфере бытового насилия // Ж. Ученые труды Академии МВД Республики Казахстан. – С. 88.
9. Игнатов А.Н. Квалификация половых преступлений. – М.: Юрид. лит., 1974. 255 с.
10. Осипов П.П. Половые преступления: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Л., 1967. – 16 с.
11. Кирюхин А.Б., Шмарион П. В. Анализ современного состояния преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы несовершеннолетних, совершаемых в семье // Вестник Воронежского института МВД России, 2020. – № 1. – С. 221–225.
12. Бимбинов А.А. Изнасилование и насильственные действия сексуального характера: качество закона и вопросы квалификации // Всероссийский криминологический журнал, 2018. – № 12. – С. 6.
13. Новикова Е.П. Криминологическая безопасность половой свободы и половой неприкосновенности несовершеннолетних // Вестник Воронежского института МВД России, 2018. – № 4. – С.199–203.
14. Мартиросьян А.М. Насильственные половые преступления в отношении несовершеннолетних: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Автореф. канд. юрид. наук. – М., 2009.
15. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml
16. Сексопатология. Справочник. – М.: Медицина, 1990. – С. 427–430.
17. Имелинский К. Сексология и сексопатология. – М., 1987. – С. 308.
18. Антонян Ю.М., Позднякова С.П. Сексуальные преступления и их предупреждение. – М., 1991. – С. 31
19. Крафт-Эйбинг Р. Половая психопатия. – М., 1996. – С. 73, 530, 544.
20. Шостакович Б.В., Ушакова И.М., Потапов С.А. Половые преступления против детей и подростков. – Ростов-на-Дону, 1994. – С. 21.
21. Jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent shahri sudi arxividan. 122-19 raqamli jinoyat ishi.
22. Jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent shahar sudi arxividan. JSX-1-240-2018-sonli jinoyat ishi.
23. Taxirov F. Jinsiy jinoyatlar uchun javobgarlik masalalarini hal etishda viktimologik muammolar // TDYUI Axborotnomasi, 2006. – №5. – B. 72-77; Niyozova S.S. Voyaga yetmaganlarni jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyalarning oldini olish masalalari: Monografiya. – T.: "Dimal" nashriyoti, 2025. – 125 b.
24. Rustambayev M.X., Niyozova S.S. Oiladagi zo'ravonlik va tazyiqlarning jinoyat-huquqiy, kriminologik va viktimologik jihatlar: Monografiya / Mas'ul muharrir prof. F.Taxirov. – T.: "Yuridik adabiyotlar publish" MCHJ nashriyoti, 2024. – 99 b.
25. Конышев Л.П. Проблемы борьбы с изнасилованиями. – М., 1985. – С. 88.